

Adam Ruta

Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich

Seria wydawnicza Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich została utworzona w 1933 roku w Warszawie z inicjatywy działaczy harcerskich skupionych w Kierownictwie Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy. Redaktorem serii był harcmistrz Witold Bublewski – kierownik harcerskich drużyn żeglarskich. W latach 1933–1938 ukazało się łącznie 13 tomików Biblioteczki¹, najwięcej w pierwszym roku jej wydawania – 5, w 1934 r. – 3, w 1935 r. – 2, a w latach 1936–1938 po jednym tytule. Większość spośród tytułów tej serii wydano nakładem Głównej Księgarni Wojskowej (11), po jednym mają w swoim dorobku Liga Morska i Kolonialna oraz wydawnictwo harcerskie „Na Tropie”. Książki Biblioteczki Harcerskich Drużyn Żeglarskich miały poręczny format 16° (17x12 cm), ich objętość wahała się od 16 do nawet 236 stron, z reguły jednak nie przekraczały stu kilkadziesiąt stron (średnia objętość jednego tomiku to 112 stron). Jeżeli chodzi o nakłady serii, to kształtowały się one od 1500 do 2100 egzemplarzy, z reguły 2000 lub 2100 egz. (dane na temat nakładu udało się ustalić tylko w odniesieniu do 6 tytułów). Nie było problemu z określeniem cen poszczególnych tytułów serii, jedynie w przypadku jednego tomu nie posiadamy odnośnych informacji. Ceny – w zależności od objętości – wahały się od 0,50 do 6,40 zł (średnio 2,60 zł). Seria była drukowana przede wszystkim w Głównej Drukarni Wojskowej (6 tytułów), po dwa tytuły wydrukowano w Drukarni Narodowej w Krakowie i drukarni J. Jankowskiego i Spółki w Warszawie, po jednym w Drukarni W.L. Anczyca w Krakowie i Zakładach Graficznych Instytutu Wydawniczego „Biblioteka Polska” w Bydgoszczy; brak danych na temat jednej pozycji. Wszystkie książki z tej podręcznikowej serii były bogato ilustrowane, zawierały często kilkadziesiąt rycin w tekście, tabele, kolorowe tablice, plany. Ciekawa była szata

¹ Włodzimierz Głowacki w swoim wiekopomnym dziele *Dzieje żeglarstwa polskiego* (Gdańsk 1989) wspomina o 14 tomikach, nie podaje jednak wszystkich tytułów (s. 359).

graficzna, okładki najczęściej projektowało znane Atelier Graficzne Girs-Barcz², ale też Adam Siemaszko, W. Czarnecki, Alina Żychlińska.

Rok	Liczba tytułów
1933	5
1934	3
1935	2
1936	1
1937	1
1938	1
Razem	13

Tabela 1. Zestawienie liczby wydanych tytułów serii w poszczególnych latach

Pierwszą książką wydaną w ramach serii w 1933 roku był zbiór przepisów organizacyjnych obowiązujących w drużynach żeglarskich spod znaku lilijki pt. *Organizacja harcerskich drużyn żeglarskich*, część I, liczący 84 strony, z ilustracjami Adama Siemaszki (był on również autorem projektu okładki)³. Tomik ten został polecony do użytku służbowego rozkazem L.dz. 1313 Naczelnika Harcerzy hm. Antoniego Olbromskiego i Kierownika Drużyn Żeglarskich hm. Witolda Bublewskiego z dnia 1 stycznia 1933 roku. Całość zagadnień pogrupowano w pięciu częściach, z których pierwsza, ogólna, omawiała cele i zadania harcerskich drużyn żeglarskich. W części drugiej poruszono problematykę organizacji jachtingu harcerskiego, a więc: władz zwierzchnich, jednostek, wyszkolenia, w tym wymagań na stopnie wioślarza i żeglarza, dalej zagadnienia zaopatrzenia i kół przyjaciół. W trzeciej części zawarto przepisy dotyczące umundurowania, a w czwartej – odznak. Piąta część obejmowała regulamin flagowy.

Ryc. 1. Okładka 1 tomiku serii: *Organizacja Harcerskich Drużyn Żeglarskich, część I*

² Pracownia została założona przez rzeźbiarza, grafika książkowego Bolesława Barcza wspólnie z Anatolem Girsew w 1931 roku w Warszawie przy ul. Smolnej 40. Obaj plastycy opracowali graficznie wiele książek, ilustracji i opraw, m.in. dla Głównej Księgarni Wojskowej, a także wydawnictwa monumentalne, np. album z okazji 75-lecia Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych.

³ *Organizacja harcerskich drużyn żeglarskich, część I*, Wydawnictwo Oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1933, s. 8 nlb., 74+2 nlb., 26 rys., tab.; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [1].

Według tego zbioru przepisów cele harcerskich drużyn żeglarskich były następujące:

1. Wychowanie typu harcerza: inicjatora i pioniera, nie obawiającego się śmiałych zamierzeń, dążącego wytrwale do utworzenia z Polski potęgi morskiej i kolonialnej; znającego całokształt zagadnień morskich; kochającego rzetelną pracę, walkę i niebezpieczeństwo; o woli zdolnej przełamać wszelkie przeszkody, zahartowanej w zmaganiach z żywiołem.
2. Rozszerzanie wśród młodzieży harcerskiej umiejętności związanych z harcami wodnymi, pożytecznych jednak i w życiu codziennym (pływanie, wiosłowanie, roboty linowe itp.).
3. Rozwój wśród harcerzy turystyki wodnej oraz sportów i gier wodnych.
4. Propaganda morza i zagadnień kolonialnych oraz sportów wodnych wśród szerokiego rzesz społeczeństwa.
5. Krajoznawstwo, poznanie Bałtyku, zaznajamianie się z pracą na morzu innych narodów.
6. Niesienie pomocy zagrożonym przez powódzie i burze⁴.

Ryc. 2. Okładka książki Felicjana Gabryelewicza *Harcerska łódź żaglowo-wiosłowa typu „h”*

Widać wyraźnie, że oprócz celów typowo wodniackich, jak nauka pływania czy uprawianie sportów wodnych, stawiano przed harcerzami z drużyn żeglarskich zadania nakreślone przez sanacyjną ideologię mocarstwową: tworzenie potęgi morskiej i kolonialnej II Rzeczypospolitej. Dodać należy, że w znacznie szerszym zakresie niż harcerstwo zadania te realizowały szkolne koła Ligi Morskiej i Kolonialnej.

W tym samym, 1933 roku ukazał się kolejny, drugi tomik serii: *Harcerska łódź żaglowo-wiosłowa typu „h”* autorstwa Felicjana Gabryelewicza, drużynowego poznańskiej drużyny Wilków Morskich⁵. Ta niewielka objętościowo książeczka miała być w zamyśle praktycznym podręcznikiem żeglarskim zatytułowanym „Harcerska instrukcja żeglarska”. Jak pisze Witold Bublewski w przedmowie, maszynopis pracy powstał w okresie, kiedy nie było jeszcze konkretnych wymagań na harcerskie stopnie żeglarskie, stąd zawarte tam były zagadnienia

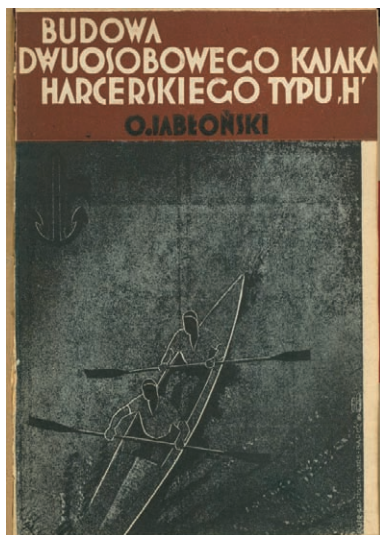
⁴ *Organizacja harcerskich drużyn żeglarskich, część I, Wydawnictwo Oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy, Warszawa 1933, s. 1–2.*

⁵ F. Gabryelewicz, *Harcerska łódź żaglowo-wiosłowa typu „H”*. *Wydawnictwo Oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy*, wstęp: W. Bublewski, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1933, s. 7 nlb.+52, 31 rys.; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [2].

wyszkolenia, komend wioślarskich i żeglarskich, wskazówki dla zastępowych, uwagi metodyczne, tematyka gier i turystyki. Ponieważ Kierownictwo Harcerskich Drużyn Żeglarskich postanowiło wydać drukiem podręczniki na stopień wioślarza i żeglarza (ukazały się odpowiednio w 1933 i 1937 roku), z przygotowywanej do druku książki F. Gabrylewicza usunięto dublujące się treści, które planowano wykorzystać w podręczniku na stopień żeglarza. Świadectwem pierwotnego kształtu tomiku jest pozostawiony w niezmienionej formie wstęp autora.

Gabrylewicz, wykorzystując swoje kilkuletnie doświadczenia z ćwiczeń, regat, rejsów śródlądowych i zatokowych z harcerzami na łodziach typu „h”, przedstawił w książce całokształt zagadnień związanych z użytkowaniem tych jachtów, zastrzegając jednocześnie, że nie jest to poradnik skutniczy, ani tym bardziej instrukcja amatorskiej budowy tego typu łodzi. Poszczególne tematy zostały uszeregowane w czterech zasadniczych częściach: w pierwszej przedstawiono charakterystykę łodzi – jej zalety, zwrotność, stateczność i szybkość, właściwości żeglarskie i wioślarskie, w drugiej zawarto szczegółowy opis łodzi i jej osprzętu obejmujący 15 podrozdziałów. W części III poruszono zagadnienia praktyczne: komendy przy przenoszeniu łodzi i spuszczeniu jej na wodę, ułożenie osprzętu wioślarskiego, rozmieszczenie załogi itp. Część czwarta przynosi informacje na temat konserwacji łodzi i jej osprzętu. Niewielki objętościowo podręcznik, liczący niespełna 60 stron, zawiera 31 rycin ilustrujących dokładnie poszczególne zagadnienia.

Trzeci tomik Biblioteczki Harcerskich Drużyn Żeglarskich ukazał się w 1933 roku. Był to podręcznik – instrukcja autorstwa Olgierda Jabłońskiego pt. *Budowa dwuosobowego kajaka harcerskiego typu „H”*⁶. Autor, doświadczony żeglarz a zarazem inżynier budownictwa okrętowego, wyszedł naprzeciw zapotrzebowaniu zgłaszanemu przez kierownictwo drużyn żeglarskich w zakresie wprowadzenia znormalizowanego typu kajaków we wszystkich zastępach i drużynach wodnych. Przedstawił szczegółową instrukcję montażu popularnego, niedrogiego kajaka z dykty. Kajak tego typu był produkowany przez Centralną Komisję Dostaw Harcerskich (główną składnicę zaopatrzeniową harcerzy) w dwóch wersjach: gotowej do użytku (całkowicie wykończonej) oraz w częściach do samodzielnego składania. To właśnie do

Ryc. 3. Okładka podręcznika Olgierda Jabłońskiego *Budowa dwuosobowego kajaka harcerskiego typu „H”*

⁶ O. Jabłoński, *Budowa dwuosobowego kajaka harcerskiego typu „H”* (odpowiada normom P.Z.K. 1933). Wydawnictwo Oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy, przedmowa: W. Bublewski, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1933, s. VI, 96+2 nlb., 33 rys., 5 tabl.; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [3].

nabywców tego zestawu adresowany był podręcznik O. Jabłońskiego. Warto dodać – o czym pisze Witold Bublewski w przedmowie – że kajak ten spotkał się z bardzo dobrymi opiniami skautów morskich w Anglii, którzy otrzymali w darze jeden z nich⁷.

Podręcznik został podzielony na dwie części. W pierwszej, praktycznej przedstawiono opis budowy kajaka typu „H”: zasady wykonania i montażu szkieletu, obijania poszyciem, prace wykończeniowe oraz konserwacyjne. W części drugiej omówiono kształt kajaka i podstawowe jego własności: nośność, szybkość, stateczność, zwrotność i żeglowność. Całość uzupełniły 33 rysunki autorstwa O. Jabłońskiego, a także 5 tablic – planów dużego formatu obejmujących schematy dwóch typów kajaków: dwuosobowego turystycznego typu „H” i dwuosobowego sportowego (dyktowoklepkowego), a także przekroje poprzeczne i detale kajaka typu „H”.

Ryc. 4. Okładka 4 tomiku serii: *Wiosłarz. Podręcznik na stopień wiosłarza*

Kolejnym wydaniem w 1933 roku tomem serii był *Wiosłarz. Podręcznik na stopień wiosłarza* pod redakcją Jana Kuczyńskiego przy współpracy komitetu redakcyjnego w składzie: Witold Bublewski, Józef Michałowski, Stanisław Michalski, Stanisław Szymborski i Mściśław Wróblewski⁸. Nie sposób ustalić dziś, który z autorów opracował konkretny dział podręcznika, bowiem nie wspomina o tym ani przedmowa, ani wstęp, nie znajdujemy też żadnych informacji w spisie treści. Materiał szkoleniowy został uszeregowany według punktów prób na stopień wiosłarza, których w sumie było 13, w tym m.in. informacje o drogach wodnych w Polsce, budowa kajaka, zasady ratownictwa, roboty linowe, technika wiosłowania, oznaki i stopnie marynarskie, rodzaje statków i łodzi oraz ich części, wiadomości hydrograficzne i meteorologiczne, sygnalizacja na wodzie, zaopatrzenie i rybołówstwo na wycieczkach wodnych.

Jak pisał w przedmowie Witold Bublewski:

Jest ono [wydawnictwo – przyp. A.R.] pierwsze z cyklu podobnych podręczników, mających zawierać wiadomości konieczne do uzyskania stopni żeglarskich w harcerstwie; mia-

⁷ W. Bublewski, *Przedmowa*, [w:] O. Jabłoński, *Budowa dwuosobowego kajaka harcerskiego typu „H” (odpowiada normom P.Z.K. 1933)*. Wydawnictwo Oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy, Warszawa 1933, s. VI.

⁸ *Wiosłarz. Podręcznik na stopień wiosłarza*. Oprac. komitet red. w składzie Jan Kuczyński, Witold Bublewski, Józef Michałowski i in., przedmowa W. Bublewski, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1933, s. 6 nlb., 147+1, 40 rys., tab., 1 mapa; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [4].

nowicie, poza *wioślarszem: żeglarza, żeglarza morskiego i sternika morskiego*. Każdemu stopniowi będzie odpowiadała jedna książka.

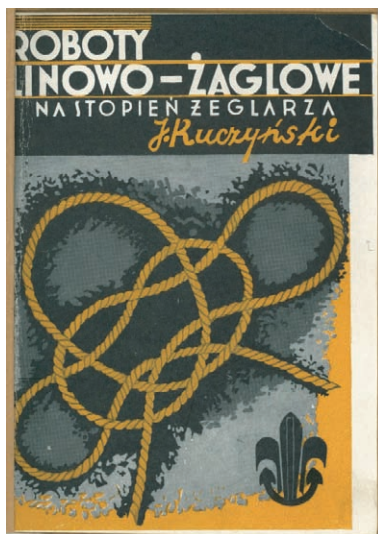
Każda książka ma także grać rolę kieszonkowego vademecum żeglarskiego, przydatnego nie tylko dla harcerzy, ale i dla wszystkich uprawiających sporty wodne⁹.

Podręcznik zawierał 40 rycin, tabele oraz mapę.

Piątym tomikiem serii była niewielka broszura autorstwa Jana Kuczyńskiego pt. *Roboty linowo-żaglowe na stopień żeglarza* (1933)¹⁰, a więc zawierająca wiadomości i umiejętności wymagane w trakcie 6. próby na ten stopień. Dodać należy, że materiał ten nie został zamieszczony w wydanym w 1937 roku podręczniku na stopień żeglarza, gdzie rozdział na temat robót linowych opracował inny autor. Jan Kuczyński we wstępie zalecał, aby w celu lepszego zrozumienia zawartych w podręczniku węzłów i splotów zapoznać się wcześniej z robotami linowymi wymaganymi na stopień wioślacza. Mimo skromnej objętości dziełka (16 stron), było ono bogato ilustrowane; autor wykonał 36 rysunków objaśniających krok po kroku zasady wykonywania splotów.

Rok 1934 przyniósł trzy pozycje wydane w ramach serii. Szóstym w kolejności tomikiem był podręcznik sportu bojerowego *Żeglarstwo w zimie. Ślizgi lodowe i śniegowe. Żagle do jazdy na łyżwach i nartach* przygotowany na podstawie publikacji zagranicznych przez Bolesława Czarkowskiego i Jana Kuczyńskiego¹¹. Należy podkreślić, że była to pierwsza polska książka poświęcona żeglarstwu lodowemu opublikowana w okresie międzywojennym (drugą i ostatnią zarazem był podręcznik Mikołaja Osińskiego *Krótki podręcznik jachtingu lodowego*, wydany przez Główną Księgarnię Wojskową w serii „Biblioteczka Sportowa” w 1939 roku).

Autorzy skoncentrowali się na zagadnieniach związanych z budową ślizgów lodowych oraz stworzeniem odpowiedniego ożaglowania możliwego do wykorzystania podczas jazdy na łyżwach czy nartach. Te dwie ostatnie „dyscypliny” można potrak-

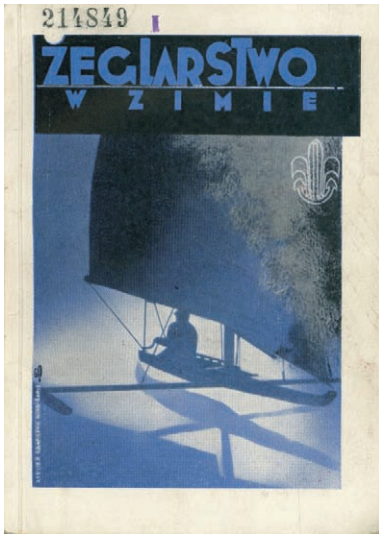

Ryc. 5. Okładka książki Jana Kuczyńskiego pt. *Roboty linowo-żaglowe na stopień żeglarza*

⁹ W. Bublewski, *Przedmowa*, [w:] *Wioślarz. Podręcznik na stopień wioślacza*, Warszawa 1933, s. 1.

¹⁰ J. Kuczyński, *Roboty linowo-żaglowe na stopień żeglarza*. Wydawnictwo Oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1933, s. 4+12, 36 rys.; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [5].

¹¹ *Żeglarstwo w zimie. Ślizgi lodowe i śniegowe. Żagle do jazdy na łyżwach i nartach*. Wydawnictwo Oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1934, s. VIII, 73+1 nlb., 45 rys., tabl. 1; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [6].

Ryc. 6. Okładka 6 tomiku serii: *Żeglarstwo w zimie*

jak w żeglarstwie tradycyjnym. W tym wypadku również odesłano czytelników do istniejących publikacji żeglarskich.

Siódmy tomik Biblioteczki Harcerskich Drużyn Żeglarskich autorstwa dra A. Terajewicza¹³ pt. *Odżywianie w obozach i na wycieczkach* (1934) to dość nietypowa publikacja w tej serii, dotyczy bowiem higieny odżywiania w warunkach polowych, w tym podczas wypraw żeglarskich. Był jednak na tyle uniwersalnym poradnikiem, że mógł służyć nie tylko wodniakom. Autor przedstawił poszczególne zagadnienia w pięciu zasadniczych rozdziałach. Rozdział pierwszy traktował o ogólnych zasadach odżywiania, w drugim zaprezentowano informacje na temat produktów spożywczych. Rozdział trzeci poświęcił autor omówieniu zasad urządzania kuchni, w tym kuchni na jachcie. W czwartym rozdziale przedstawiono jadłospisy, w ostatnim zaś szczegółowe zasady sporządzania pokarmów. Książkę zamyka do-

tować jako ciekawostkę, bowiem taki sposób poruszania się po lodzie czy śniegu nigdy się nie upowszechnił¹². Na blisko osiemdziesięciu stronach zaprezentowano zasady budowy trzech typów bojerów o powierzchni żagla odpowiednio: 10, 15 i 16 metrów kwadratowych. Poszczególne etapy konstrukcyjne zostały zilustrowane 45 rysunkami, zamieszczono również w tekście jedną tablicę poglądową. Pominięto natomiast całkowicie zasady kierowania jachtami lodowymi, odsyłając po niezbędne informacje do istniejących podręczników żeglarskich. Uznano, że podstawy żeglowania na wodzie i po lodzie są zbliżone i oparte na analogicznych zasadach. Z dzisiejszej perspektywy można stwierdzić, że stanowisko to tylko w części było uzasadnione. Podobnie zrezygnowano ze szczegółowego opisu pewnych elementów osprzętu (żagli, drzewc, takielunku) wychodząc z założenia, iż są one identyczne

¹² O tym, że takie próby podejmowano, pisze Czesław Czarnowski w autobiograficznej książce *Strzępy wspomnień* (Warszawa 1973, s. 51): „dostałem w prezencie od ojca sportową nowość: żagiel do nart. Miał kształt trapezu, rozciągniętego po przekątnych na dwóch złożonych na krzyż bambusowych drążkach. Zakładając taki żagiel na plecy i utrzymując go rękami za drążki, można było «żeglować» po równej powierzchni śniegu, zwłaszcza gdy pokrywała ją szreń. Przy dobrym wierzcie i na odpowiednim śniegu można było rozwijać znaczną szybkość i manewrować żagle jak na jachcie wykorzystując kierunki wiatru. Jednym słowem jachting na nartach. Szalony pomysł, ale i niezła frajda pędzić z wiatrem przez śnieżne przestrzenie”.

¹³ A. Terajewicz, *Odżywianie w obozach i na wycieczkach*. Wydawnictwo oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1934, s. 109+3, 9 tabl., tab.; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [7]. Niestety, mimo usilnych poszukiwań biograficznych nie udało się ustalić bliższych danych osobowych autora, łącznie z imieniem.

Ryc. 7. Okładka książki A. Terajewicza *Odżywianie w obozach i na wycieczkach*

W. Stępień, jachtowy kapitan żegluga wielkiej, znany działacz Akademickiego Związku Morskiego w Gdańsku, zebrał swoje doświadczenia w obszernym, bogato ilustrowanym przez W. Urbanowicza tomie (47 rycin, 5 kolorowych tablic, 10 tabel) wydanym przez harcerskie wydawnictwo „Na Tropie” jako ósma książka serii. Treść podręcznika zawarta została w szesnastu rozdziałach dotyczących prawa drogi na morzu, przepisów policyjnych dla portów w Gdyni, Gdańsku, Helu i Jastarni, przepisów celnych, etykiety jachtowej, sygnalizacji, meteorologii, map i podręczników nawigacyjnych, zaopatrzenia w prowiant, wyposażenia jachtu przed rejsem, zasad pierwszej pomocy, locji Zatoki Gdańskiej, nawigacji. Stanowi jedną z najobszerniejszych pozycji serii (224 strony). Niewątpliwie był to jeden z nielicznych polskich podręczników żeglarstwa morskiego

datek dla żeglarzy zawierający nazwy produktów spożywczych w językach: polskim, niemieckim, duńskim i szwedzkim. Podręcznik zawiera 9 rycin; wyszedł spod pras Drukarni Narodowej w Krakowie.

Ważną pozycją w dorobku Biblioteczki Harcerskich Drużyn Żeglarskich był podręcznik Władysława Stępnia pt. *Vademecum żeglarza*¹⁴. Jak pisał autor w przedmowie:

Myślą przewodnią przy opracowaniu niniejszej książki było dla mnie danie w formie zwartej pewnego dopełnienia wiedzy żeglarskiej ze szczególnym naciskiem na nawigację na pełnym morzu, w znaczeniu ułatwień w podróżach zagranicznych, jak również danie instruktorom żeglarskim i kapitanom jachtów materiału do ćwiczeń w korzystaniu z dobrodziejstw map, planów, locji, spisów latarni, przepisów portowych, tabel nawigacyjnych itp. – na Zatoce Gdańskiej, nim wyruszą na dalekie wyprawy morskie, na których tak często nasuwały się pytania, a nie było na nie odpowiedzi¹⁵.

Ryc. 8. Okładka podręcznika Władysława Stępnia *Vademecum żeglarza*

¹⁴ W. Stępień, *Vademecum żeglarza*, „Na Tropie”, Katowice 1934, s. 223, 1 nlb., 47 rys., 5 tabl. kolor., 10 tab.; seria: Biblioteka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [8].

¹⁵ *Od autora*, [w:] W. Stępień, *Vademecum żeglarza*, Katowice 1934, s. 5.

wydanych w okresie międzywojennym, który mógł znaleźć czytelników nie tylko wśród żeglarzy-harcery.

Ryc. 9. Okładka książki Jana Czarnieckiego *Budowa żeglownych modeli jachtów*

W 1935 roku ukazały się dwa tytuły serii. Pierwszym z nich, a zarazem dziewiątym w ogólnej numeracji, była książka inż. Jana Czarnieckiego pt. *Budowa żeglownych modeli jachtów*¹⁶. Na niespełna osiemdziesięciu stronach autor przedstawił zasady modelarstwa jachtowego na przykładzie modeli z papieru i z drewna, o rozmaitych typach ozaglowania. Całość została zilustrowana 33 rycinami i zdjęciami, dołączono też plany konstrukcyjne modeli jachtów.

Dziesiątym tomikiem serii był *Tymczasowy regulamin służby na szkuner-jachcie szkolnym ZHP „Zawisza Czarny”* opracowany przez jego dowódcę, gen. Mariusza Zaruskiego¹⁷. Była to trzecia część cyklu: *Organizacja harcerskich drużyn żeglarskich*, inaugurującego dwa lata wcześniej całą serię wydawniczą. Rzecz ciekawa, że nigdy nie ukazała się drukiem druga część cyklu. Broszura, licząca 48 stron, została zatwierdzona do użytku służbowego na „Zawiszy Czarnym” rozkazem L.dz. 1865 Naczelnika Harcerzy harcymistrza Antoniego Olbromskiego i Kierownika Harcerskich Drużyn Żeglarskich harcymistrza Witolda Bublewskiego. Całość przepisów została podzielona na trzy rozdziały obejmujące postanowienia zasadnicze, służbę z podziałem na poszczególne funkcje na żagłowcu oraz uzupełnienia: przepisy dyscyplinarne, sygnały gwizdkiem i świstawką oraz znaki ręką.

Czesław Czarnowski był autorem jedenastej książki serii: *Spółdzielnia żeglarska „Albatros”. Projekt statutu i regulaminu* (1936)¹⁸. Ta niewielka broszura, licząca 32 strony, powstała w efekcie wieloletnich (od 1925 roku) doświadczeń autora jako

¹⁶ J. Czarniecki, *Budowa żeglownych modeli jachtów*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1935, s. 77+1, 33 rys. (w tym fot.), arkusze planów modeli jachtów; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [9].

¹⁷ M. Zaruski, *Organizacja harcerskich drużyn żeglarskich. Wydawnictwo oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy*, cz. III: *Tymczasowy regulamin służby na szkuner-jachcie szkolnym Z.H.P. „Zawisza Czarny” na podstawie Regulaminu Służby na O.O.R.P., Regulaminu służby na jachtach i Org. Harc. Druż. Żegl. Cz.1*, oprac. gen. ..., Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1935, s. VIII+38+2 nlb.; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [10].

¹⁸ C. Czarnowski, *Spółdzielnia żeglarska „Albatros”. Projekt statutu i regulaminu*, Liga Morska i Kolonialna, Warszawa 1936, s. 32; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [11]. Pozycja znana jedynie z opisów bibliograficznych, kwerenda w polskich bibliotekach naukowych nie przyniosła pozytywnych rezultatów.

współdziałowca maszoperii (rodzaj spółki powołanej w celu zakupu i eksploatacji jachtu; dawniej maszoperie szypersko-rybackie), użytkujących jachty „Carmen”, a następnie „Jurand”¹⁹.

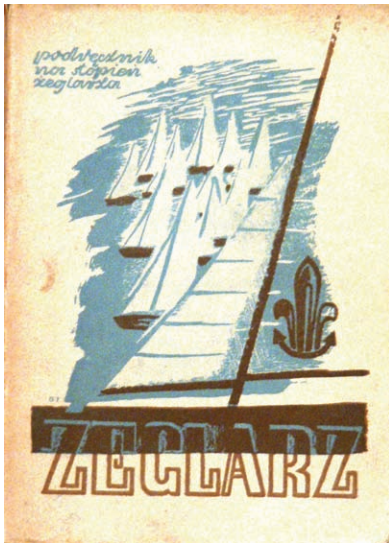
W 1937 roku ukazał się dwunasty tomik Biblioteczki Harcerskich Drużyn Żeglarskich pt. *Żeglarz. (Podręcznik na stopień żeglarza)*²⁰. Była to praca zbiorowa pod redakcją Kazimierza Cynkutisa, zawierająca ujętą w zwięzły i przystępny sposób wiedzę teoretyczną i praktyczną wymaganą w trakcie szkolenia na stopień żeglarza. Książka przeznaczona była dla młodzieży, przede wszystkim harcerzy, ale także członków szkolnych kół Ligi Morskiej i Kolonialnej. W odróżnieniu od podręcznika *Wioślarz* zrezygnowano z systematyzowania zagadnień według kolejnych punktów prób. Całość materiału została pogrupowana w trzy odrębne części. W pierwszej, ogólnej zawarto materiał informacyjny oraz historyczny na temat morza i żeglarstwa, a także aktualnie obowiązujące przepisy żeglarskie. Część druga obejmuje wiadomości dotyczące budowy jachtów, teorii żeglowania oraz praktyki żeglarskiej. W części trzeciej znajdują się zagadnienia z szeregu dziedzin wiedzy żeglarskiej: zimowania jachtu, robót lino-żaglowych, sygnalizacji, kompasu, meteorologii żeglarskiej i wycieczek wodnych. Całość uzupełniona została skorowidzem wyrazów żeglarskich i pokrewnych oraz wykazem wybranej literatury. Kierownictwo Harcerskich Drużyn Żeglarskich zaprosiło do pracy nad podręcznikiem grono doświadczonych instruktorów, żeglarzy-praktyków. 11 autorów przygotowało poszczególne działy, i tak, w kolejności alfabetycznej: Jerzy Bleszyński opracował zagadnienia sygnalizacji, Witold Bohdanowicz organizację wycieczek wodniackich oraz etykietę jachtową, Kazimierz Cynkutis opisał prawo drogi i zasady pracy z kompasem, Antoni Gregorkiewicz przedstawił sylwetki sławnych polskich żeglarzy, Janusz Grodzicki zagadnienie dostępu Polski do morza i fragment dotyczący zimowania jachtów, Antoni Herrgesell opisał rodzaje ożaglowania, Stanisław Ludwig przedstawił zarys rozwoju żeglugi handlowej i żeglarstwa

Ryc. 10. Okładka 10 tomiku serii: *Tymczasowy regulamin służby na szkuner-jachcie szkolnym ZHP „Zawisza Czarny”*

¹⁹ W. Głowacki, *Dzieje żeglarstwa polskiego*, Gdańsk 1989, s. 358.

²⁰ *Żeglarz. (Podręcznik na stopień żeglarza)*. Wydawnictwo oficjalne Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy. Podręcznik polecony do użytku kół szkolnych L.M. i K., komitet red. w składzie: Kazimierz Cynkutis, Jerzy Bleszyński, Witold Bohdanowicz i in., rys. Zygmunt Budźko, Antoni Herrgesell, Mściśław Kociejowski, projekt okładki Alina Zychlińska, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1937, s. 234+2, 83 rys., fot., tabl. kolor., skorowidz wyrazów żeglarskich i pokrewnych, spis literatury fachowej; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [12].

Ryc. 11. Okładka dwunastego tomiku serii pt. *Żeglarz*

skiego (1938)²¹. Opracowany został na podstawie Międzynarodowej Księgi Sygnałów. Podręcznik liczył 156 stron, wydrukowany został w Zakładach Graficznych IW „Biblioteka Polska” w Bydgoszczy. Tradycyjnie tomik poprzedzony został przedmową Kierownika Harcerskich Drużyn Żeglarskich hm Witolda Bublewskiego, który pisał:

Wszystkie cywilizowane narody morskie przetłumaczyły Kod na swoje języki. Tłumaczenia na język polski dotąd nie było [...]. Specjalnie brak tekstu polskiego odczuwali sportowi żeglarze morscy, którzy nie zawsze mogli korzystać, tak jak to czynią nasze marynarki wojenna i handlowa, z obcych ksiąg kodu. [...] Braki te doskonale odczuwał twórca naszego jachtu morskiego, długoletni wychowawca morskich pokoleń sportowych, zasłużony kapitan szkolnego statku ZHP „Zawisza Czarny” – generał Mariusz Zaruski. Praca generała pt. „Mały kod” jest książką, która zaspokaja na tym odcinku potrzeby jachtu morskiego. „Mały kod” jest bezsprzecznie pożyteczną książką, która powinna znaleźć się w każdej biblioteczkę żeglarskiej, na każdym jachcie i w rękach każdego żeglarza, a na pewno skorzysta z niej często niejedyn zawodowy marynarz²².

Książka, ze wstępem autora, zawiera sposoby sygnalizowania flagami i używania „Małego Kodu” oraz początkowe litery sygnałów rozpoznawczych statków. Dalsza treść została podzielona na cztery części, z których pierwsza omawia sygnały: nie-

²¹ M. Zaruski, *Mały kod do użytku jachtów i mniejszych statków. Według międzynarodowej księgi sygnałów opracował...*, przedmowa W. Bublewski, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1938, s. 156, tab. 1; seria: Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich pod red. Witolda Bublewskiego [13].

²² W. Bublewski, *Przedmowa*, [w:] M. Zaruski, *Mały kod do użytku jachtów i mniejszych statków*, Warszawa 1938, s. 3.

sportowego, Józef Michałowski przygotował kilka działów teoretycznych – teorię żeglowania, manewrowania jachtem, budowę kadłuba i osprzęt, Zbigniew Szymański przedstawił roboty linowo-żaglowe, a gen. Mariusz Zaruski napisał rozdział o meteorologii żeglarskiej.

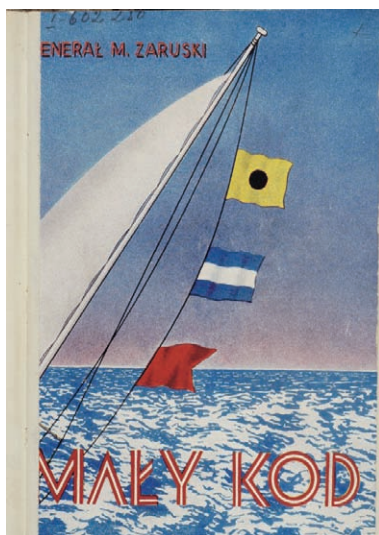
Podręcznik, jeden z dwu najobszerniejszych objętościowo tomików serii (224 strony), był bogato ilustrowany, autorami 83 rycin byli Zygmunt Budżko, Antoni Herrgesell i Mściśław Kociejowski; ponadto treść uzupełniały zdjęcia i kolorowe tablice. Staranna szata edytorska, mimo popularnego charakteru wydawnictwa, była zasługą Głównej Księgarni Wojskowej, wydawcy większości tomików serii, jak również kunsztu typograficznego Drukarni Narodowej w Krakowie.

Ostatnim tomem wydanym w ramach serii był *Mały kod do użytku jachtów i mniejszych statków* przygotowany przez Mariusza Zaruskiego

bezpieczeństwa, wzywania pilota, kwarantanny, pilne i ważne, przy holowaniu oraz dwuflagowe, a także rumbly i sygnały trójfalgowe. W części drugiej zawarto początkowe litery sygnałów rozpoznawczych statków, część III to semafor, a czwarta dotyczy telegramów z kraju i do kraju. Ponadto w pracy zamieszczono tablicę kolorową z flagami literowymi i proporcjami sygnałowymi. W części poświęconej semaforom zamieszczono ryciny, zaś tom zamyka wykaz publikacji generała Zaruskiego.

Podsumowując, można stwierdzić, że seria Biblioteczka Harcerskich Drużyn Żeglarskich była jedyną tego typu inicjatywą wydawniczą z zakresu wiedzy żeglarskiej zrealizowaną w latach międzywojennych. Jej założenia znalazły odzwierciedlenie w wydawanej nakładem Wydawnictwa „Sport i Turystyka” w latach 70. i 80. XX wieku serii zatytułowanej „Biblioteczka Żeglarska”. Oczywiście, w okresie II Rzeczypospolitej ukazało się sporo podręczników żeglarskich, były to jednak pojedyncze tytuły wydawane przez różne oficyny bądź organizacje, m.in. Główną Księgarnię Wojskową, Ossolineum czy Akademicki Związek Morski.

Cykl, którego pomysłodawcą i redaktorem był harcmistrz Witold Bublewski, powstał na konkretne zapotrzebowanie środowiska żeglarskiego skupionego w harcerskich strukturach organizacyjnych. Kierownictwo Harcerskich Drużyn Żeglarskich wypracowało w 1932 roku własny system stopni żeglarskich, którymi były kolejno: wioślarz, żeglarz, żeglarz morski, sternik morski i kapitan żeglugi morskiej. Podczas V Konferencji Kierownictwa Harcerskich Drużyn Żeglarskich przyjęto główne założenia rozwoju żeglarstwa harcerskiego: trzyletni ogólny program działań, nowe przepisy i regulaminy drużyn żeglarskich. Przewidziano nabycie harcerskiego morskiego jachtu szkoleniowego oraz zaplanowano powstanie w Gdyni harcerskiego ośrodka morskiego²³. Rozwój ilościowy drużyn żeglarskich (w 1933 roku było 109 drużyn i samodzielnych zastępów) spowodował, że sprawą naglącą stało się zapewnienie im odpowiedniej podbudowy teoretycznej. Stąd idea serii podręcznikowej; w ciągu 6 lat wydano łącznie 13 tytułów, z tym że w pierwszych trzech latach ukazała się ich większość (10 tytułów). Powstały dwa podręczniki na stopnie żeglarskie (*Wioślarz* i *Żeglarz*), opublikowano też wiele ciekawych propozycji dla szkutników-amatorów, modelarzy, podręcznik żeglarstwa morskiego, zbiory przepisów i in. Stosunkowo wysokie nakłady (od 1500 do 2100 egzemplarzy) pozwalały dotrzeć książkom wy-

Ryc. 12. Okładka książki Mariusza Zaruskiego *Mały kod do użytku jachtów i mniejszych statków*

²³ W. Głowacki, *Dzieje żeglarstwa polskiego*, tom I, Gdańsk 1989, s. 226.

dawanym w serii nie tylko do czytelników w harcerskich mundurach, ale i innych zainteresowanych tematyka żeglarską.

The Library of Scout Sailing Teams

Abstract

The Library of Scout Sailing Teams is an interesting example of an editorial series of the 1930s. The series of sailing course-books was originated in Warsaw in 1933, by the initiative of the Scouts Association activists from the Sailing Teams Directorate of Scouts Association HQ. The chief editor of the series was scoutmaster Witold Bublewski, the chief of the scouts sailing teams. Between 1933 and 1938 thirteen volumes of the Library were published, most in the first year of the series – five, in 1934 – three, in 1935 – two, and one in 1936, 1937 and 1938. Most of the volumes – eleven – were published by Główna Księgarnia Wojskowa (Main Military Bookstore), one by Liga Morska i Kolonialna (Sea and Colonial League) and one by the Scouts Association publisher “Na Tropie”.

The books in the Library of Scout Sailing Teams were of a handy size, 16° (17x12 cm), and the length of usually no more than a hundred and fifty pages.